

Поняття «докази» в кримінальному процесі України: загальнотеоретичний аналіз

Concept "Evidence" in the Criminal Process of Ukraine: General-Theoretical Analysis

Руслан Андрійчук¹
Ruslan Andriichuk

¹ *University of State Fiscal Service of Ukraine*
31 Universytetska street, Irpin, 08205, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.57-5](https://doi.org/10.22178/pos.57-5)

LCC Subject Category: [K1-7720](#)

Received 25.03.2020
Accepted 28.04.2020
Published online 30.04.2020

Corresponding Author:
kashkinlaw@gmail.com

© 2020 The Author. This article
is licensed under a Creative
Commons Attribution 4.0 License

Анотація. У статті аналізуються висвітлені в юридичній літературі підходи до розуміння терміну «докази». Аналізуються розроблені в кримінальній процесуальній науці концепції щодо трактування сутності доказів. Розкрита сутність кожної з них і висловлені критичні зауваження щодо окремих концепцій. Запропонована власна позиція щодо трактування терміну «докази» в українському кримінальному процесі.

Ключові слова: експерт; спеціаліст; експерта діяльність; експертна установа; судова експертиза.

Abstract. The article analyzes the approaches to understanding the term «evidence», highlighted in juridical literature. The concepts of interpretation of the essence of evidence, developed in criminal procedural science are analyzed. The essence of each of them is disclosed and critical remarks are made regarding particular concepts. The author's own position regarding the interpretation of the term «evidence» in the Ukrainian criminal procedure is proposed.

Keywords: evidence; facts; factual data; sources of evidence; concepts of evidence.

ВСТУП

У теорії доказів, яка охоплює всі аспекти доказового права та механізм його застосування у кримінальному провадженні, центральні елементи наукового пошуку стосуються безпосередньо самих понять «доказ» та «доказування». Дану позицію, на наш погляд, безапеляційно підтверджує і Кримінальний процесуальний кодекс України, в якому глава 4 має назву «Докази та доказування». Поняття доказів є початковим як у доказовому праві, так і в теорії доказів. Різні аспекти доказування постійно перебувають у полі уваги теоретиків і практиків. Інтерес до цього питання небезпідставний, оскільки він обумовлений не лише важливістю доказування на законодавчому, науковому і практичних рівнях, але й необхідністю переосмислення різних аспектів доказування, обумовлених бажанням українців інтегрувати свою країну в Європей-

ський Союз, наблизити її законодавство до європейських норм. Все вищесказане супроводжується переоцінкою концептуальних положень науки кримінального процесу, складовою частиною якої є і теорія доказів.

Будь-яке питання, що стосується доказів або доказування, починається з того, що ж саме слід розуміти під терміном «докази». Правильне визначення даного терміну є необхідною умовою здійснення доказування, на якому ґрунтується все кримінальне судочинство. Спотворення процедурних аспектів доказування, звуження предмета доказування виникають внаслідок нерозуміння базових положень і визначень доказового права. Розуміння і трактування зазначеного терміну також покладено в основу вирішення питань про допустимість доказів, воно задає правові вимоги до формування доказів. Дані вимоги, в свою чергу, дозволяють уникнути помилок,

що допускаються в кримінальному судочинстві. З огляду на наведене, перш ніж приділяти свою увагу проблематиці допустимості доказів (в подальших наукових роботах), необхідно визначитись, що ж слід розуміти під терміном «докази» в кримінальному процесі України.

Метою статті є дослідження розроблених концепцій та підходів щодо трактовки сутності терміну «докази» та формулювання власного розуміння цієї категорії.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Починаючи наше дослідження, слід зазначити, що перші трактування щодо змісту терміна «доказ» почали формуватися на межі XIX – XX ст. Ці «дореволюційні» трактування можна охарактеризувати як неточні й суперечливі. Так, Л. Є. Володимиров кримінальним доказом визнавав дані, які породжують переконання в існуванні чи відсутності якої-небудь обставини. На його думку, все, що наповнює світ речовинний, все, що може бути сприйнято зі світу духовного, може становити кримінальний доказ [23, с. 133, 136]. Автор М. В. Духовський доказом вважав усе, що здатне сприяти роз'ясненню кримінального злочину, невинності або винності обвинуваченого [4, с. 137]. Автор Ю. А. Глазер під доказом розумів сукупність підстав переконання у дійсності або недійсності обставини, що підлягає судовому посвідченню у даній справі [6, с. 7]. Такий різносторонній підхід був обумовлений зародженням і формуванням поглядів вчених на поняття «доказ» в кримінальному процесі.

Після приходу до влади більшовиків і створення СРСР, радянські вчені багато в чому продовжили розвиток поглядів дореволюційних авторів на питання, пов'язані з кримінальним процесуальним доказуванням. При цьому з усіх запропонованих варіацій трактувань терміна «доказ» виділилося кілька повноцінних концепцій. Однією з них стала логічна концепція. У теорії кримінального процесу розуміння доказів лише як фактів становить зміст логічної концепції доказів, витоки якої простежуються в роботах І.Я. Фойницького. Основне значення в розумінні доказів він надавав логічному процесу. За його твердженням, будь-який доказ зводиться до силогізму, що становить остаточний результат

нашого міркування, розбитий на його складові частини [5, с. 199–200].

Після прийняття Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік від 25.12.1958 року, в яких докази вперше було визначено як фактичні дані (у зв'язку з чим докази розумілися як факти, обставини, за допомогою яких встановлюються злочин і особа, яка його вчинила, а показання свідка, потерпілого, обвинуваченого, підозрюваного, висновок експерта, речові докази, протоколи слідчих і судових дій, інші документи були джерелами доказів у наукових колах), позиція І. Я. Фойницького знайшла багато прихильників. Вчені вважали, що в своєму розумінні доказів як фактів, вони цілком ґрунтувалися на формулюванні закону. Під фактами у процесуальній літературі відносно доказів розумівся пізнаний відрізок дійсності, як достовірне знання, яке використовується в якості логічного посилу, аргументу, частка отримання нового знання [8, с. 100-101]. Автор М. О. Чельцов відзначав: «факти, з яких виводиться існування доказуваного факту, носять назву доказових фактів або доказів ... Доказами є факти, обставини» [1, с. 132-135]. Схожої точки зору дотримувались С. О. Голунський та Ц. М. Каз [7; 12]. Інший прихильник цієї концепції – Р. Г. Домбровський під доказами у кримінальній справі розумів лише факти, при цьому маючи на увазі, що судові докази – це факти, які проникли у пізнавальну сферу людини і тим самим перетворилися на думки про них [14, с. 89]. Доказування зводилося, по суті, до логічного процесу – оперування фактами-доказами. Факт, як явище об'єктивної дійсності, існує незалежно від обізнаності про нього осіб, які здійснюють провадження у кримінальній справі. Відомості про факт – це вже інформація, за допомогою якої можна пізнати факт дійсності [20, с. 24–25]. Факт будь-якої обставини може бути підтверджений через відомості, які при набутті ними необхідної процесуальної форми стають доказами. Як зазначає М. М. Кіпніс, під фактичними даними слід розуміти наявні в доказах відомості, інформацію про минулі події [13, с. 12]. Отримання достовірних відомостей (фактів обставини справи) можна розглядати як мету процесу доказування.

Логічна концепція ототожнює докази з фактичними даними, точніше, з «даними про факти». Відповідно до словника С. І. Ожегова етимологічно дані – це відомості, необхідні

для певного висновку, рішення [19, с. 448–449]. Отже, фактичні дані – це відомості про факти, тобто явища дійсності. Ця трактовка давала поняття доказів тільки в одному – логічному (звідси і її назва) аспекті доказування. Усе доказування, згідно з цією концепцією, зводилося до логічного процесу – оперування фактами-доказами [18, с. 60]. Такий односторонній підхід призвів до теоретичних нестиківок, що викликало критику в науковій літературі. Основними критичними аргументами були такі: по-перше, якщо доказами є тільки факти, то вони, у свою чергу, теж повинні бути чимось підтверджені (доказані); по-друге, докази-факти повинні десь бути закріплені, тобто мати якісь джерела, оскільки в протилежному випадку вони не можуть бути витребувані чи отримані; по-третє, якщо докази – це об'єктивно існуючі факти реальної дійсності, то немає жодного сенсу говорити про їхнє оцінювання [9, с. 91; 18, с. 60]. Логічна концепція не враховувала форму, цілком покладаючись на зміст. Слід акцентувати увагу на тому, що доказ включає в себе не лише зміст відображуваного, але і його форму, яка дозволяє образу відображуваного існувати в реальній дійсності. Якщо не враховувати в доказах встановлену законом форму існування відображення, то вони будуть лише об'єктивно збереженими слідами події, яка відбулася.

Тенденції ототожнення доказів із фактичними даними простежуються в юридичній літературі, починаючи із прийняття КПК України 1960 року, в якому в ст. 65 під доказами розумілись «всякі фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються: показаннями свідка, показаннями потерпілого, показаннями підозрюваного, показаннями обвинуваченого, висновком експерта, речовими доказами, протоколами слідчих і судових дій, протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативнорозшукових заходів, та іншими документами» [16]. Як ми бачимо КПК 1960 року в ст. 65, присвяченій доказам, встановлював і їх джерело.

На сьогоднішній день легальне визначення терміна «докази» міститься в ст. 84 КПК України 2012 року. Доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів [17]. Як ми бачимо, вітчизняний законодавець в обох процесуальних кодексах розмежував докази і джерела доказів. На нашу думку, найбільш правильно є позиція, згідно якої фактичні дані і ті процесуальні джерела, з яких ці фактичні дані можуть бути почерпнуті, незалежно від їх назви утворюють єдине розуміння доказів у кримінальному процесі та мають бути вказані в одному визначенні.

На відміну від логістичної концепції доказів, подвійна концепція визначає докази не лише як факти, але і як ті джерела, з яких дані факти були почерпнуті: документи, показання, речові докази і т.п. Основні постулати концепції були розкриті М.С. Строговичем. Виступаючи з критикою вчених, які ототожнюють поняття доказу і доказового факту, нівелюючи значення джерела доказів, М. С. Строгович зазначав, що факти, якими доказується винність особи у вчиненні злочину, як і факти, якими вона спростовується, не даються слідству і суду в готовому вигляді. Ці факти самі повинні бути доказані, а будь-який факт нічим іншим доказуватися не може, крім як доказами, тому показання свідка, висновок експерта – це доказування факту перебування обвинуваченого в даний час у даному місці [21, с. 291]. Незважаючи на цілком обґрунтовані зауваження М. С. Строговича, можна не погодитися з тим, що при інтерпретації подвійної концепції доказу спостерігається певне логічне протиріччя, виражене в ототожненні його складових елементів із самим поняттям. І фактичні дані, які є змістом відображення, і їх джерела, що виступають у якості процесуальної форми – кожні окремо визнаються доказами у кримінальній справі. В даному випадку порушуються логічні закономірності, пов'язані з існуванням складових елементів єдиного поняття. Так, наприклад, здійснення однієї стадії попереднього розслідування ще не утворює провадження всієї

кримінальної справи, так само, як і наявність одного з компонентів доказу не може підміняти його самого. Тому складові елементи поняття доказу, його зміст і процесуальна форма не можуть кожен окремо становити зазначене поняття [15, с. 74]. Що і приводить до позиції, озвученої нами раніше, згідно з якою фактичні дані та їх процесуальні джерела утворюють єдине, неподільне розуміння доказів. Джерело доказу і порядок отримання фактичних даних є процесуальною формою фактичних даних, які стають доказами.

В теорії доказового права також існує і потрібна концепція, де під доказами розуміються фактичні дані, їх процесуальні джерела, а також носії фактичних даних – відомостей. Так, на думку А. А. Давлетова, кримінально-процесуальний доказ має розглядатися як єдність носія слідів-фактів, фактичних даних, отриманих від носія, процесуальної форми закріплення носія та фактичних даних [2, с. 62]. Повною протилежністю потрібної концепції доказів є інформаційна концепція. Її засновником вважається В. Я. Дорохов [3]. Суть концепції полягає в розумінні доказу як єдності відомостей (інформації) про факти (а не самих цих фактів) і джерел таких відомостей. Справді, пізнати факти минулого можна лише шляхом отримання про них інформації, яка збереглася в пам'яті людей або на якихось матеріальних носіях. Здобутком такого підходу була можливість говорити про достовірність або недостовірність таких відомостей, а отже, і про їхню перевірку й оцінювання. Така модель швидко поширилась та набула визнання багатьох учених-процесуалістів [22, с. 116]. Так, Л. М. Карнеєва зазначала, що доказами є тільки відомості (інформація) про факти, а не самі факти, оскільки вони – об'єктивна реальність, яка існує незалежно від людини. Обґрунтовуючи свою точку зору, Л. М. Карнеєва відзначала, що факт існує незалежно від того, чи знають про нього особи, що проводять розслідування. Щоб використовувати факти в доказуванні, вони повинні бути відображені в свідомості людини у вигляді відомостей про них [10, с. 6]. Інформаційне трактування доказів за своїм змістом відповідає теорії відображення, згідно з якою суб'єкт при здійсненні розумової діяльності оперує інформацією про минулі події і факти, а не самими фактами.

Подія злочину, відображаючись у навколишньому світі, породжує різноманітні сліди, які,

будучи явищем об'єктивної реальності, існують незалежно від суб'єкта пізнання. У процесі проведення слідчих дій сліди, події фіксуються в матеріалах справи в перетвореному вигляді: у формі показань свідків, потерпілих, обвинувачених, підозрюваних, висновків експертів і т.д. Зазначений підхід є закономірним і тому, що дані, які становлять зміст доказів, по суті є нічим іншим, як інформацією в її сучасному розумінні. Основні властивості отриманої інформації – кількість та якість – відображають рівень знання про досліджуване явище, зокрема, свідчать про доведеність тієї чи іншої обставини, що входить до предмету доказування по кримінальній справі [11, с. 16]. Незважаючи на обґрунтування прихильниками інформаційної концепції своїх позицій, її слабке місце було й залишається в тому, що вона розкриває доказування односторонньо, лише з інформаційної сторони, залишаючи засвідчувальну сторону (єдність відомостей про факти (обставини) та їх джерел) за рамками.

ВИСНОВКИ

Виходячи з усього вищезазначеного, можна зробити висновок, що доказами є будь-які фактичні дані про подію злочину, отримані з передбачених джерел у визначеному законом порядку. Можна включати джерела доказів у самі докази як елементи або вказувати їх як фактори впливу на зміст доказу, що визначають його суб'єктивну форму. Основним є те, що джерела безпосередньо пов'язані з самими доказами, і в кримінальному процесі відіграють основну роль при визначенні допустимості доказів, у зв'язку з чим ігнорувати їх неможливо. Але КПК України, даючи визначення доказу, говорить лише про одну його сторону – фактичні дані, нічого не згадуючи про обов'язковість дотримання процесуальної форми при їх отриманні та закріпленні. Використане у визначенні доказу словосполучення «у передбаченому цим Кодексом порядку», на нашу думку, відноситься, швидше, до використання доказів у процесі доказування після їх отримання, а не до процесу їх збору. У зв'язку з цим, більш правильним і відповідним змісту ст. 84 КПК України може бути представлення даної статті у наступному вигляді:

«Доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані з джерел, установлен-

них законом, у передбаченому цим Кодексом порядку, на основі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню».

Вказівка на передбачений порядок отримання фактичних даних про вчинений злочин передбачає вилучення інформації тільки з передбачених процесуальних джерел доказів (ч. 2 ст. 84 КПК України) та лише законними способами, за неухильного дотримання вимог процесуальної форми їх проведення. На нашу думку, зазначення у визначенні доказів також їх формальної сторони дозволяє зро-

бити висновок про необхідність існування такої ознаки доказів, як допустимість.

Використання в кримінальному провадженні фактичних даних, отриманих виключно на підставі чіткого дотримання «букви закону», є однією з основних гарантій прийняття законного рішення у справі. Порушення вимог закону, які пред'являються до отримання доказів у процесі доказування (в тому числі і їх форми), веде до виключення фактичних даних із зазначеного процесу. Дотримання всіх вимог процесуальної форми отримання доказів дозволяє говорити про допустимість їх використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Cheltsov, M. A. (1951). *Sovetskii ugolovnyi protsess* [Soviet criminal trial] (2nd ed.). Moscow: Gosiurizdat (in Russian)
[Чельцов, М. А. (1951). *Советский уголовный процесс* (2-е изд.). Москва: Госюриздат].
2. Davletov, A. A. (1991). *Osnovy ugolovno-protsessualnogo poznaniia* [The basics of criminal procedural knowledge]. Sverdlovsk: Uralskii universitet (in Russian)
[Давлетов, А. А. (1991). *Основы уголовно-процессуального познания*. Свердловск: Уральский университет].
3. Dorokhov, V. Ia. (1964). Poniatie dokazatelstv v sovetskom ugolovnom protsesse [The concept of evidence in the Soviet criminal process]. *Sovetskoe gosudarstvo i pravo*, 9, 108–117 (in Russian)
[Дорохов, В. Я. (1964). Понятие доказательств в советском уголовном процессе. *Советское государство и право*, 9, 108 – 117].
4. Dukhovskii, M. V. (1905). *Russkii ugolovnyi protsess* [Russian criminal trial]. Moscow: n. d. (in Russian)
[Духовский, М. В. (1905). *Русский уголовный процесс*. Москва: n. d.].
5. Foinitskii, I. Ia. (1915). *Kurs ugolovnogo sudoproizvodstva* [Criminal Justice Course] (Vol. 2). Saint-Peterburg: Obshchestvennaia Polza (in Russian)
[Фойницкий, И. Я. (1915). *Курс уголовного судопроизводства* (Т. 2). Санкт-Петербург: Общественная Польза].
6. Glazer, Iu. A. (1883). *Rukovodstvo po ugolovnomu sudoproizvodstvu* [Criminal Procedure Guide] (Vol. 1). Moscow: n. d.
[Глазер, Ю. А. (1883). *Руководство по уголовному судопроизводству* (Т. 1). Москва: n. d.].
7. Golunskii, S. A. (1959). Voprosy dokazatelstvennogo prava v Osnovakh ugolovnogo sudoproizvodstva Soiuza SSR i soiuznykh respublik [Matters of evidence in the Fundamentals of Criminal Procedure of the Union of Soviet Socialist Republics and Union Republics]. In *Voprosy sudoproizvodstva i sudoustroistva v novom zakonodatelstve USSR* (pp. 144–150). Moscow: n. d.
[Голунский, С. А. (1959). Вопросы доказательственного права в Основах уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик. В *Вопросы судопроизводства и судоустройства в новом законодательстве Союза ССР* (с. 144–150). Москва: n. d.].
8. Gorskii, G. F., Kokorev, L. D., & Elkind, P. S. (1978). Problemy dokazatelstv v sovetskom ugolovnom protsesse [Evidence issues in the Soviet criminal trial]. *Voronezh Izdatelstvo Voronezhskogo universiteta* (in Russian)
[Горский, Г. Ф., Кокорев, Л. Д., & Элькинд, П. С. (1978). *Проблемы доказательств в советском уголовном процессе*. Воронеж: Издательство Воронежского университета].

9. Grudin, I. A. (2012). *Sredstva dokazyvaniia v ugovnom sudoproizvodstve sistema sodержanie gnoseologicheskie aspekty* [Means of evidence in criminal proceedings: system, content, epistemological aspects] (Doctoral thesis). Khabarovsk.
[Грудинин, И. А. (2012). *Средства доказывания в уголовном судопроизводстве: система, содержание, гносеологические аспекты* (Кандидатская диссертация). Хабаровск].
10. Karneeva, L. M. (1977). *Dokazatelstva i dokazyvanie pri proizvodstve rassledovaniia* [Evidence and evidence in an investigation]. Gorkii: NIIRIO GVSH MVD SSSR (in Russian)
[Карнеева, Л. М. (1977). *Доказательства и доказывание при производстве расследования*. Горький: НИИРИО ГВШ МВД СССР].
11. Karpenko, V. M. (2008). *Otsenka dokazatelstv sledovatelem i doznavatelem* [Assessment of evidence by investigator and interrogator] (Doctoral thesis). Moscow: (in Russian)
[Карпенко, В. М. (2008). *Оценка доказательств следователем и дознавателем* (Кандидатская диссертация). Москва].
12. Kaz, Ts. M. (1960). *Dokazatelstva v sovetskom ugovnom protsesse* [Evidence in the Soviet Criminal Procedure]. Saratov: n. d. (in Russian)
[Каз, Ц. М. (1960). *Доказательства в советском уголовном процессе*. Саратов: n. d.].
13. Kipnis, N. M. (1995). *Dopustimost dokazatelstv v ugovnom sudoproizvodstve* [Admissibility of evidence in criminal proceedings]. Moscow (in Russian)
[Кипнис, Н. М. (1995). *Допустимость доказательств в уголовном судопроизводстве*. Москва].
14. Kostenko, R. V. (2003). *Dokazatelstva v ugovnom protsesse* [Evidence in criminal proceedings]. *Ugovnoe pravo*, 3, 89–90 (in Russian)
[Костенко, Р. В. (2003). *Доказательства в уголовном процессе*. *Уголовное право*, 3, 89–90].
15. Krupnitskaia, V. I. (2005). *Garantii ispolzovaniia pri razbiratelstve ugovnykh del dopustimykh dokazatelstv* (Doctoral thesis). Rostov-na-Donu (in Russian)
[Крупницкая, В. И. (2005). *Гарантии использования при разбирательстве уголовных дел допустимых доказательств* (Кандидатская диссертация). Ростов-на-Дону].
16. Kryminalno-protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] (Ukraine), 28 December 1960, No 1001-05. Retrieved March 1, 2020, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05> (in Ukrainian)
[Кримінально-процесуальний кодекс України (Україна), 28 грудня 1960, № 1001-05. Актуально на 01.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>].
17. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] (Ukraine), 13 April 2012, No 4651-VI. Retrieved March 1, 2020, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (in Ukrainian)
[Кримінальний процесуальний кодекс України (Україна), 13 квітня 2012, № 4651-VI. Актуально на 01.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>].
18. Orlov, Iu. K. (2009). *Problemy teorii dokazatelstv v ugovnom protsesse* [Problems of evidence theory in criminal proceedings]. Moscow: IURISTIE
[Орлов, Ю. К. (2009). *Проблемы теории доказательств в уголовном процессе*. Москва: Юристъ].
19. Ozhegov, S. I. (1988). *Slovar russkogo iazyka* [Dictionary of the Russian language]. Moscow (in Russian)
[Ожегов, С. И. (1988). *Словарь русского языка*. Москва].
20. Smorodinova, A., Zaitseva, S., & Gromov, N. (1998). *Sootnoshenie dokazatelstv i faktov v ugovnom protsesse* [Correlation of evidence and facts in criminal proceedings]. *Rossiiskaia iustitsiia*, 11, 24–28 (in Russian)
[Смородинова, А., Зайцева, С., & Громов, Н. (1998). *Соотношение доказательств и фактов в уголовном процессе*. *Российская юстиция*, 11, 24–28].

21. Strogovich, M. S. (1968). *Kurs sovetskogo ugolovnogo protsesssa (Vol. 1: Osnovnye polozheniia nauki sovetskogo ugolovnogo protsesssa)* [The course of the Soviet criminal process (T. 1: Basic provisions of the science of the Soviet criminal process)]. Moscow (in Russian)
[Строгович, М. С. (1968). *Курс советского уголовного процесса (Т. 1: Основные положения науки советского уголовного процесса)*. Москва].
22. Vapniarchuk, V. (2015). *Shchodo poniattia dokaziv u kryriminalnomu provadzhenni* [As for the concept of evidence in criminal proceedings]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo*, 3, 114–117 (in Ukrainian)
[Вапнярчук, В. (2015). Щодо поняття доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 3, 114–117].
23. Vladimirov, L. (1910). *Uchenie ob ugolovnykh dokazatelstvakh* [The doctrine of criminal evidence]. Saint-Peterburg: Izdanie knizhnogo magazina Zakonovedenie (in Russian)
[Владимиров, Л. (1910). *Учение об уголовных доказательствах*. Санкт-Петербург: Издание книжного магазина Законоведение].